

Francesco Cortese – projektant palače Zamanja u Dubrovniku (1669.)

Katarina Horvat-Levaj

Institut za povijest umjetnosti Zagreb

Izvorni znanstveni rad – UDK 728.3.034(497.5 Dubrovnik)7
72 Cortese, F.

13. 3. 2002.

Barokna arhitektura Dubrovnika odlikuje se u okviru istovjetne arhitekture Dalmacije mnogim osobitostima, uvjetovanima ponajprije specifičnom situacijom u kojoj nastaje, a to je obnova grada nakon potresa 1667. godine, ali i različitim ishodištima, iz kojih se u navedene, politički podijeljene regije, tijekom 17. i 18. stoljeća unašao novi stil. No, dok je za dalmatinske gradove, podložne u to doba Veneciji, uzor jasan, sa slobodnom Dubrovačkom Republikom situacija je daleko složenija. Naime, osim u izboru sredine odakle se strani graditelji pozivaju, a to iz političkih razloga u pravilu nije bila Venecija već Rim, Genova i drugi talijanski centri, udio vlade (Senata) očitovao se i u čestom

Za istraživanje barokne stambene arhitekture Dubrovnika, formirane u specifičnim okolnostima obnove grada nakon potresa 1667. godine, od posebnog je značenja udio stranih, talijanskih arhitekata. Pretpostavku da najistaknutije palače projektiraju graditelji angažirani na obnovi glavnih javnih i sakralnih spomenika potvrđuje najnoviji arhivski nalaz ugovora o gradnji palače Luke Zamanje na trgu ispred Kneževa dvora 1669. godine prema projektu rimskog arhitekta Francesca Cortesea. Zaključkom da se navedeni ugovor i projekt odnose na kasniju palaču Ranjina (Pred Dvorom – Gundulićeva poljana 1), dobiven je mogući odgovor na pitanje podrijetla dominantnog baroknog tipa dubrovačkih palača, onoga sa stubištem organiziranim unutar zasebnog prostora u središnjoj osi građevine.

modificiranju stranih projekata koji se prilagodavaju ukusu sredine. Zahvaljujući sustavnim arhivskim istraživanjima niza istraživača, a posebno Lukše Beritića i Krune Prijatelja, projektanti obnove i barokizacije sakralnih građevina – katedrale, isusovačkog kompleksa i crkve sv. Vlaha – odavno su već poznati.¹

¹ L. Beritić, *Urbanistički razvitak Dubrovnika*, Zagreb, 1958.; K. Prijatelj, *Dokumenti za historiju dubrovačke barokne arhitekture*, Tkalčićev zbornik II, Zagreb, 1958., str. 117-156.

S graditeljima dubrovačke stambene arhitekture, međutim, situacija je bitno drukčija. Na temelju ranijih arhivskih istraživanja došlo se, naime, do vrlo malo podataka o imenima projekatana,² iako pojedina ostvarenja dubrovačkih palača, svojim stilsko-tipološkim značajkama također svjedoče da su djela znalaca, po svemu sudeći stranih, talijanskih arhitekata. Kao takva, ona su potakla razvoj barokne stambene arhitekture u razdoblju od potresa do pada Republike, uzrokovavši jednako njezin otklon od gotičke i renesansne graditeljske tradicije u Dubrovniku, kao i od suvremenih palača u drugim dalmatinskim gradovima. Ako se pitamo tko su ti projektanti mogli biti, kao najlogičniji nameće se zaključak da je u većini slučajeva bila riječ o arhitektima angažiranim na postpotresnoj obnovi grada i njegove javne i sakralne arhitekture, a navedena je konstatacija potvrđena i nekim dosada poznatim izvorima, te posebno jednim novootkrivenim dokumentom iz Državnog arhiva u Dubrovniku.

U tom pogledu određeni trag u dubrovačkom graditeljstvu ostavio je već prvi strani graditelj, koji posredstvom pape stiže u Dubrovnik neposredno nakon potresa 1667. godine – vojni inženjer Giulio Ceruti.³ Poslan da vodi obnovu grada, iako se u gradu zadržao kratko (od 14. srpnja do 6. rujna 1667.) kapetan Ceruti izradio je i nacrt za prvu općinsku kuću do Divone na Placi. Da je Senat s njim bio vrlo zadovoljan svjedoči zlatna medalja koju je dobio prilikom odlaska iz Dubrovnika,⁴ a najnovija istraživanja pokazuju da je i nakon toga Ceruti ostao angažiran na obnovi grada izradom novih projekata, te slanjem drugih arhitekata i majstora, no o tome će kasnije biti riječ. Što se pak tiče Cerutijevog nacrt za općinsku kuću, Senat – Vijeće umoljenih – najprije ga je prihvatio (5. studenog 1667.),⁵ da bi 1668. godine nacrt bio odbačen,⁶ uz odluku da novi projekt izrade providnici grada. Međutim, unutrašnjost te kuće, u kojoj je za vrijeme obnove Dvora do 1689. godine, stanovao i knez,⁷ svojom prostornom organizacijom znatno se razlikuje od istovremenih dubrovačkih kuća, anticipirajući neka rješenja koja će u Dubrovniku biti prihvaćena tek znatno kasnije.

Iako je riječ o tzv. »tradicionalnom« tipu tlocrta, preuzetom od gotičko-renesansne arhitekture, sa stubištem riješenim u sklopu dvorane koja ujedno služi kao podest i kao veza između krakova, u prvoj općinskoj kući ostvarene su i značajne inovacije.⁸ Ponajprije, za razliku od tadašnjih ulaznih predvorja sa stubištem smještenim bočno uz ulaz, ovdje je ono potisnuto uza začelje tako da je na tipično barokni način

povećana dubina ulaznog prostora. Istodobno, predvorje i stubište artikuliraju se pilastrima i svodovima, te scenično povezuju lučnim otvorima. Na katu pak, središnja prolazna prostorija uz stubište lišena je funkcije glavne dvorane, koja se »premiješta« u komforniju bočnu prostoriju, prozorima orijentiranu prema Placi. Osobitost ove kuće, formirane kao zaseban blok, jest i njezina dvojna organizacija u kojoj su približno podjednake dvije stambene jedinice prikrivene zajedničkom vanjštinom. Što se pak tiče raščlambe pročelja, ona je vrlo jednostavna, svedena na oblikovanje kamenih okvira otvora te razdjelnih i završnih vijenaca.

S obzirom na dosada poznati, vrlo utjecajan stav Senata u pogledu oblikovanja javnih i privatnih građevina – od odbijanja stilski »prenaprednog« projekta firentinskog arhitekta Michelozza za renesansnu obnovu Kneževa dvora,⁹ do niza odredbi o obnovi grada nakon potresa – iz kojih je vidljivo trajno zaziranje od prejakih oblikovnih akcenata stranih ambijentu grada,

² U okviru programa Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu, dubrovačke graditelje i zidare 17. i 18. stoljeća u Državnom arhivu Dubrovnika istraživala je 80-tih godina Ivy Lentić-Kugli (grada je zasada neobjavljenja), te Ante Marinović (1989. godine). Sada na toj temi u okviru projekta Instituta *Graditeljska baština Hrvatske od 16. do 18. stoljeća* (voditelj: K. Horvat-Levaj) rade Ante Šoljić (arhivist u Državnom arhivu Dubrovnika) i Relja Seferović.

³ M. Rešetar, *Prvo vrijeme u Dubrovniku poslije velike trešnje od g. 1667.*, Novo doba, Uskrs, 1936., str. 13.

⁴ M. Rešetar, n. dj., str. 13. – Senat je Cerutiju dodijelio plaću od 50 dukata mjesečno, kao i tri senatora koji su s njim surađivali, a pri odlasku iz Dubrovnika, uz zlatnu medalju, dobio je i druge darove u ukupnoj vrijednosti od 400 dukata.

⁵ *Die V Mensis Novembris 1667. Prima pars est de fabricando domum in platea magna incipiendo a parte Dohane iuxta delineationem relictam a Capitano Julio Ceruti.* Acta Consilii Rogatorum, 115, fol. 150, verso, Državni arhiv u Dubrovniku (DAD).

⁶ L. Beritić, n. dj., str. 32. – Prvu općinsku kuću na Placi K. Prijatelj (n. dj., str. 119) pripisao je Cerutiju, no uvid u kompletnu arhivsku građu ukazuje da do cjelokupne realizacije projekta nije došlo. Naime, prilikom ponovnog vijećanja projekt je odbačen: *Die IV Mensis Mai 1668. Prima pars est de stande parti factae sub die.. Mensis .. super fabrica domorum aedificandarum iuxta formam factam a Capitaneo Cerute. Secunda pars est de non stande (per XI, contra VI).* Acta Consilii Rogatorum, 116, fol. 79, DAD.

⁷ M. Rešetar, *Sadašnji dubrovački fDvor*, Novo doba, Uskrs, 1936., str. 14.

⁸ Tipologija dubrovačkih baroknih kuća obrađena je u knjizi: K. Horvat-Levaj, *Barokne palače u Dubrovniku*, Zagreb-Dubrovnik, 2001.

⁹ B. Glavić, *Knežev dvor u Dubrovniku*, Arhitektura 7-8, Zagreb, 1950., str. 60.

¹⁰ *Diversa de foris*, serija 34, vol. 105, fol. 45 ss, DAD. Dokument je pronašao i preveo Ante Šoljić, jednako kao i podatke vezane uz vlasnika kuće i protomagistra-zidara.

¹¹ M. Rešetar, n. dj., str. 14.

¹² Dokumente o djelatnosti Cortesea u Dubrovniku istražio je i preveo Relja Seferović.

¹³ *Die IX Mensis Septembris 1667. Prima pars est de requirendo Capitano Julius Ceruti ut mittat Ragusium architectum ab ipso propositum cum provisione scudi triginta in mense pro tribus annis, et si non posset eum mittere, mittat alium ipsi bene visum cum dicta provisione pro dicto tempore.* Acta Consilii Rogatorum,

moglo bi se zaključiti da se neprihvatanje Cerutijeva nacrtu odnosilo u prvom redu na rješenje vanjštine općinske kuće, dok su bitni elementi interijera ostali uključeni u projekt providnika grada.

Prema tome, navedeni primjer baca novo svjetlo na preobrazbu tradicionalnog tipa tlocrta stambene kuće, koja se odigrala tijekom baroknog razdoblja u Dubrovniku, dosegnuvši svoju punu afirmaciju tek potkraj 18. stoljeća. O mogućem ishodištu drugog dominantnog tipa unutrašnje organizacije dubrovačkih baroknih palača, onoga sa samostalno organiziranim stubištem unutar zasebnog prostora, svjedoči najnoviji arhivski nalaz o postojanju projekta rimskog arhitekta Francesca Cortesea – Cerutijeva nasljednika u Dubrovniku – za ponovnu izgradnju ruševne Zamanjine kuće na trgu ispred Kneževa dvora.¹⁰

Dana 3. kolovoza 1669. godine sklopljen je, naime, ugovor između Luke Mihova Zamanje i protomagistra zidara Ivana Krstitelja Raggija kojim se »sporazumno

ugovaraju radovi gradnje koje spomenuti presvijetli gospodin Zamanja želi dati izvesti na kući što se nalazi na trgu nasuprot palače preuzvišenoga kneza preuzvišene Dubrovačke Republike....a sve u skladu s nacrtom Francesca Cortesea, nazočnog arhitekta«.

Francesco Cortese, u dosadašnjoj je literaturi bio tek djelomično poznat, uglavnom kao voditelj obnove Kneževa dvora od ožujka 1669. godine, prezime mu je pogrešno čitano kao Cortesis ili Cartesio, a uzrokom prestanka njegova prebivanja u Dubrovniku 1670. godine smatralo se da je nezadovoljstvo Senata njegovim radom.¹¹ No Cortese je stupio u službu Republike ranije i to po preporuci Cerutija, udio mu je bio veći, a njegov je rad prekinula smrt.¹² Naime, već prilikom odlaska Cerutija u rujnu 1667. godine Senat je od njega zatražio da pošalje arhitekta (kojeg je sam preporučio),¹³ što je uspio realizirati tek u travnju 1668. godine. Štoviše, Ceruti je po Corteseu poslao i projekt obnove grada, koji je u međuvremenu izradio, kako doznajemo iz njegova pisma Nikoli Rafovnu Gučetiću, dubrovačkom poslaniku u Rimu: »Ja pak da ne zanemarim ono što se od mene očekivalo nakon mog dolaska u Rim, pozvao sam jednog mladića (Cortese) da se ponudi Republici da sudjeluje u radovima i izvršio sam nacрте i model grada, koje ću poslati po spomenutom mladiću.«¹⁴ Cortese je bio u Dubrovniku već 12. srpnja 1668. godine, što je vidljivo iz pisma dubrovačke vlade spomenutome Gučetiću: »Stigao je inženjer Cortese od kojeg se očekuje svako zadovoljstvo, iako dosad nije imao prilike iskazati svoj talent. To je skroman mladić, uljudnog ponašanja i od malo riječi.«¹⁵ Istog je dana odlučeno da Cortese dobije dvomjesečnu plaću,¹⁶ a zatim su isplate slijedile redovito svaka dva mjeseca do 6. studenog 1670. godine.¹⁷ Poput Cerutija, Cortese je u prvom redu bio savjetnik za obnovu grada, ali je morao biti angažiran i na obnovi Kneževa dvora.¹⁸ Iznenadna smrt tog, još mladog arhitekta obustavila je nakon dvije i pol godine njegovu službu u Dubrovačkoj Republici,¹⁹ da bi ga zamijenio genoveški arhitekt Paolo Andreotti, koji osim vođenja gradnje katedrale nastavlja i rad na sanaciji Kneževa dvora.

Što se tiče barokne obnove gotičko-renesansnog Dvora i moguće atribucije određenih zahvata pojedinim voditeljima gradnje i »autorima modela obnove«, pa tako i Corteseu, tu se mora konstatirati da je njihov udio u odnosu na udio Senata bio mali. Naime, 7. lipnja 1668. godine odlučeno je da se Dvor obnovi u skladu s modelom koji će izraditi i odobriti Vijeće umoljenih.²⁰ Potom, pod vodstvom činovnika za obnovu Dvora: Sebastijana Zamanje, Sigismunda Gundulića i Marto-

115, fol. 128 verso, 129 recto, DAD.

¹⁴ *Io intanto per non mancar a quello che mi si spetava dopo il mio arivo in Roma ho fatto venir di fiori il giovine per proporsi al Ecc-ma Republica per assistere all' operazioni et ho fatti il disegni e modello della città, quali dovevo inviare per detto giovine.* R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak posle velikog zemljotresa 1667. g.* Arhivska građa (1667-1670.), Beograd, 1960., str. 318. Iz navedenog se dokumenta ujedno vidi da je Ceruti bio podrijetlom iz Ferrare, te da je prilikom dolaska Cortesea posredovao i Stjepan Gradić.

¹⁵ R. Samardžić, n. dj., str. 344. – *È arivato l'ingegnere Cortese, dal quale si spera ogni sodisfatione ancorchè fin' hora non habbi hauto occasione d' essercitare il suo talento. È giovano modesto, di tratti civili e di poche parole.*

¹⁶ *Die XII Mensis Julii 1668....Prima pars est de dando Francisco Cortesio Architecto stipendium duorum mensium ad completum et ad rationem ducatos quindecim de paulis decem ex pecuniis ducatos quatuor millium destinatis ut supra.* Acta Consilii Rogatorum, 116, fol. 113 v, DAD.

Die XII Julii 1668. Captum fuit de faciendo apolitatis Francesco Cortesio Architecto florinos quadraginta trius et yperperos 20, grossis 40 pro ducato pro valore triginta de paulis decem et hoc pro stipendio duorum mensium iuxta partem captama in Consilio Rogatorum sub presenti die. Acta Consilii Minoris, 83, fol. 29 r, DAD.

¹⁷ Acta Consilii Minoris, 83, fol. 35 v; fol. 42 v; fol. 53 v; fol. 62 v; fol. 70 r; fol. 82 v; fol. 93 v; fol. 100 v; fol. 110 v; fol. 118 v; fol. 129 r; fol. 138 v; fol. 146 r; fol. 149 v, DAD.

¹⁸ Cortesea kao autora modela obnove Kneževa dvora 1669. godine spominje M. Rešetar, n. dj., str. 14). U ugovorima sa Corteseom (vidi bilj. 16 i 17) ne navodi se posebno obnova Dvora (kao uostalom ni drugi poslovi koje je radio), ali se njegovo ime obično javlja u onim odlukama u kojima se spominje i Dvor, a s obzirom da je to bila jedna od najvažnijih javnih gradnji, jasno je da je Cortese, kao državni arhitekt, i u tome sudjelovao.

¹⁹ R. Samardžić, n. dj., str. 576. – Nakon smrti Cortesea, Senat je u prosincu 1670. godine zatražio od svog poslanika u Rimu Stjepana Gradića da pronađe novog arhitekta prikladnog za taj posao.

²⁰ *Che s'accomodi il Palazzo in modo che vi possa habitare il signore Rettore con tutta la sua famiglia con farvi li volti in cortile conforme il modello da farsi, e d'approvarsi dal Consiglio di Pregati.* Acta Consilii Rogatorum, 116, fol. 113 r, DAD.

lice Crijevića,²¹ Knežev je dvor postupno zapravo restauriran. Oštećeno pročelje tako je vješto obnovljeno u duhu postojećeg izgleda, da o tadašnjim popravcima (1672. i 1675. godine) danas svjedoče samo arhivski dokumenti.²² Najveća intervencija: ponovna izgradnja srušenog atrija s dvoetažnim trijemom raščlanjenim stupovima, lukovima i svodovima, također je, po uputama Senata, izvedena po uzoru na nekadašnje stanje, uz uporabu sačuvanih plastičnih elemenata. Decentna obilježja baroknog stila prepoznaju se tek u pojedinima okvirima otvora: prozorima kneževa stana na istočnom začelju, nadalje u prozorima prvog kata na južnoj bočnoj strani, te nešto izrazitije na portalima u prvom katu atrija te posebno u privatnoj kneževoj kapeli na istoj etaži, ovalnoga tlocrta. No ti barokni plastični akcenti u atriju izvedeni su u razdoblju od 1685. do 1704. godine,²³ dakle, nakon Cortesea. Za njegove državne službe u Dubrovniku, obnovljen je čini se samo knežev stan na prvom katu istočnog krila,²⁴ te vjerojatno spomenuti prozori na južnoj fasadi.²⁵

Tim je više značajno otkriće o Corteseovom projektu za palaču Zamanja, a zanimljivo je napomenuti da je zidar Raggi iz Milana, koji je palaču trabao prema ugovoru sagraditi, također stigao u Dubrovnik 1668. godine po preporuci Cerutija.²⁶ Kao dokaz da je projekt stvarno i izveden zapisi su o isplatama zidaru na marginama ugovora, koje su slijedile ritam zahvata (kako je ugovorom i predviđeno), od 7. kolovoza 1669. godine, do 6. kolovoza 1670. godine. Da je pak bila riječ o velikom građevinskom pothvatu upućuje istodobno Raggijevo raskidanje ugovora sa zidarom Ivanom Krstiteljem Rastelijem iz Rima s kojim je trebao dijeliti sve poslove u Dubrovniku.²⁷

Što se tiče naručioca – Luke Mihova Zamanje – riječ je o uglednom dubrovačkom vlastelinu, koji je više puta obnašao funkciju kneza (u razdoblju od 1647. do 1674. godine), a od 1646. bio je i član Malog vijeća, dakle najužega vladajućeg sloja. S time je u skladu i urbanistički istaknuta pozicija njegove kuće na trgu pred Kneževim dvorom. Međutim, prema najstarijem zapisu vlasništva parcela – ispisu katastarske karte iz 1837. godine – na tom mjestu nema Zamanjine kuće.

Kao moguća lokacija kuće, u obzir bi mogla doći dva bloka – jedan između crkve sv. Vlaha i Gundulićeve poljane i drugi između navedene poljane i katedrale, koji se odlukom Senata u to doba, zajedno s okolnim javnim prostorima – trgovima i ulicama – i uređuju. Naime, za trg Pred Dvorom, na potezu od Divone do katedrale, donesena je odredba u lipnju 1668. godine da se očisti od ruševina,²⁸ dok je mala Placa ispred

Dvora, na spoju s ulicom Od puča, regulirana 4. srpnja 1669. godine.²⁹ Današnja Gundulićeva poljana, nastala nakon potresa na mjestu tzv. Krive ulice i velikog stambenog bloka, uređena je pak nešto kasnije.³⁰

Za obnovu prvog od spomenutih blokova, međutim, poznato je da su tek 1670. godine odobrena dva nacrtu kuća³¹ (dakle, nakon što je gradnja Zamanjine kuće već znatno uznapredovala), a prvi kojemu je ovdje izdana dozvola za gradnju, i to upravo na položaju nasuprot Kneževom dvoru, bio je mrkansko-trebinjski biskup, uz uvjet da poštuje prvobitnu širinu već spomenute male Place pred Dvorom, čime je lokacija Zamanjine kuće u navedenom bloku isključena.³²

U drugom bloku nalaze se tri kuće, također oblikovane ubrzo nakon potresa: prva nasuprot Dvoru na sjevernom kraju bloka (Gundulićeva poljana 1), zatim ona u sredini (Gundulićeva poljana 2) te krajnja južna do katedrale (Bunićeva poljana 6). Palača do katedrale još je od 17. stoljeća u vlasništvu Gučetića (kasnije Bassegli-Gozze), kako to svjedoče uklesani grbovi i pisani izvori, a prema materijalnim ostacima i arhivskoj građi sve do 1853. godine bila je spojena sa susjednom kućom (Gundulićeva poljana 2), kasnijom kućom Katić.³³ Spomenuta kuća Katić objedinila je, naime, više starijih objekata (prikrivenih zajedničkim istočnim pročeljem na trgu prema Dvoru), od kojih su ostale građevne strukture u prizemlju, uključivo i renesansno nadsvodeno predvorje na zapadnoj strani, s ulazom iz nekadašnje Krive ulice. Sjeverna kuća u bloku (Gun-

²¹ Navedeno povjerenstvo izabrano je 12. srpnja 1668. godine. Acta Consilii Rogatorum, 116, fol. 113 r, DAD.

²² M. Rešetar, n. dj., str. 14. – 10. listopada 1672. godine određeno je da se Dvor popravi od ugla Malog Vijeća do onoga stupa koji još stoji, a 9. svibnja 1675. Senat je naložio činovnicima da uz pomoć vještaka poprave pročelja, a posebno onaj dio koji se nagnuo prema Placi.

²³ B. Glavić, n. dj., str. 60.

²⁴ 14. svibnja 1669. godine plaćeno je Sigismundu Gunduliću za obnovu spavaonica. Acta Consilii Minoris, 83, fol. 71 v, DAD.

²⁵ 24. srpnja 1669. godine povjerenje je činovnicima da nastave s gradnjom Dvora prema Ponti. Acta Consilii Rogatorum, 117, fol. 63 r v, DAD. Istodobno odlučeno je da se obustavi rad oko lukova (u dvorištu) do dolaska vještog inženjera, koji je prema M. Rešetaru (n. dj., str. 14) bio Dubrovčanin Ivan Giorgi.

²⁶ R. Samardžić, n. dj., str. 366. – S Raggiem su u Dubrovnik stigli i zidari Giacomo Chiesa i Agostino Fontana.

²⁷ 26. listopada 1668. godine sklopljen je ugovor između Raggiija i Rastellija, prema kojem su dvojica zidara bili obvezni, dok su u Dubrovniku, zajednički izvoditi poslove. 2. kolovoza 1669. taj je ugovor poništen. Mobilia, vol. 110, fol. 57 v, DAD.

²⁸ Die VII Mensis Junii 1668. ...Che si debbano portare le pietre, e le ruinazze dalla Piazza, che e' dinanzi della Dogana insino al Duomo in modo, che resti netta. Acta Consilii Rogatorum, 116, fol. 92 v, DAD.

dulićeva poljana 1) ulaznim pročeljem okrenuta maloju Placi pred Dvorom, prema ispisu katastarske karte, bila je 1837. godine u vlasništvu Orsata Ranjine.³⁴

Arhivskim pak istraživanjem³⁵ otkrivene su veze Zamanja sa Ranjinama u 17. stoljeću. Naime, spomenuti Luka Zamanja, ostavši bez muških potomaka (sin mu je umro prije njega), imao je određene obveze prema mirazu svoje supruge Ligne (kćeri Junija Sorkočevića), čija je sestra Catta bila udata za Frana Ranjinu. Ligna je za nasljednike u oporuci odredila dubrovačke franjevce, ali oni tada nisu mogli preuzimati nekretnine. Stoga, nije isključena mogućnost da je Zamanjino nasljedstvo prešlo na potomke njezine sestre – Ranjine.

Osim istraživanja vlasničkih odnosa, za atribuciju Corteseova projekta mogu poslužiti i opisi planirane Zamanjine kuće iz ugovora 1669. godine. Prema njima, kuća na »četiri poda« visine 28 lakata³⁶ podiže se na strani Dvora iznova od temelja, dok je na suprotnoj zapadnoj strani dograđena na preostalim starim zidovima, koje je zidar Raggi trebao o svom trošku razgraditi i prezidati, tako da prizemlje bude visoko 7 lakata (tj. 1 lakat više nego što je bilo prije). Na prvom katu, visine 6 lakata, planirala se mala dvorana (tj. prolaz za sobe) i kuhinja, drugi kat, visok 8 lakata, predviđen je kao reprezentativni piano nobile s dvoranom i dvije sobe, a u potkrovlju, visine 5 lakata, namjeravalo se izvesti drugu malu dvoranu s tri sobe.

Kada, međutim, navedene visine etaža usporedimo s visinama katova postojećih triju kuća u bloku pred

Dvorom, jedino što se podudara s projektom, ukupna je visina (jednaka kod sve tri kuće), dok pojedinačne visine etaža ni u jednoj od njih ne odgovaraju onima iz ugovora. Osnovna razlika očituje se u zamjeni uloga katova: suprotno nacrtu, prvi je kat viši i reprezentativniji od drugoga. S obzirom, da je iz ugovora vidljivo da je kuća bila sagrađena u roku od godinu dana, očito je tijekom gradnje došlo do izmjene projekta, ali uz poštivanje, najvažnijih vanjskih volumnih gabarita.

Budući da Gučetićeva palača (Bunićeva poljana 6), prema istraženom vlasništvu, a i poziciji bližoj katedrali nego Dvoru, otpada kao moguća Zamanjinova kuća, u obzir bi mogla doći kuća do nje – Gundulićeva poljana 2. Ovdje, naime, odnos novog istočnog pročelja i starih zidova na zapadnoj strani odgovara situaciji iz ugovora, a i visina renesansnih prostorija u zapadnom dijelu prizemlja podudara se s onom koja se spominje u ugovoru (tj. koju je trebalo korigirati povisivanjem). No s obzirom na relativnu skromnost sačuvanih baroknih elemenata te kuće (preoblikovane u 19. stoljeću), ako je ona nastala prema Corteseovom projektu, onda moramo konstatirati, kao i Senat u ranije spomenutom pismu Nikoli Gučetiću, da arhitekt nije imao prilike iskazati svoj talent.

Nasuprot tome, ako je Cortese projektant iduće kuće (Gundulićeva poljana 1), one najbliže Dvoru, čija ranija pripadnost Ranjinama upućuje na moguće imovinske veze sa Zamanjama, onda u njemu moramo vidjeti jednu od iznimno zaslužnih osoba za razvoj barokne profane arhitekture u Dubrovniku. Naime, iako unutrašnji prostor te dvokatne palače dijelom određuju i, ugovorom predviđeni, stari zidovi koji uzrokuju određene nepravilnosti (lom središnjeg nosivog zida), u tlocrtnoj se koncepciji prepoznaje prisutnost znalačkog projekta. Štoviše, čini se da je ovdje bio realiziran upravo »najnapredniji« tip dubrovačkih baroknih palača sa samostalno organiziranim stubištem, postavljenim u središnjoj osi palače.

Izvorna prostorna organizacija te kuće iz kasnog 17. stoljeća, međutim, danas se u pojedinim svojim elementima tek naslućuje, jer je s jedne strane interijer preobražen u 18. stoljeću još jednom izrazitom barokizacijom, koja je dala novu, visoku kvalitetu prvenstveno dominantnome stubišnom prostoru, a potom su u više navrata tijekom 19. i 20. stoljeća vršene radikalne pregradnje, uz rušenja zidova i izmjenu fasadnih otvora u prizemlju, te gubitak barokne opreme u prostorijama katova.

Pa ipak, kroz sve je etaže ostalo sačuvano dvokrako kameno stubište, smješteno unutar zasebnog prostora

²⁹ *Die IV Mensis Julii 1669. Prima pars est de ordinando ut via mundanda è parta Palatii versus viam Calceatorum fiat lata quantum latum est domicilium, in que ad presens habetur Consilium Rogatorum. Acta Consilii Rogatorum, 117, fol. 52, DAD.*

³⁰ Situacija izgradnje i komunikacija prije potresa 1667. godine na potezu ispred Kneževa dvora jasno je prikazana na planu grada iz Državnog arhiva u Torinu, čije su okolnosti nastanka početkom 17. stoljeća tek nedavno otkrivene. S. Čosić, N. Vekarić, *Raskol dubrovačkog patricijata*, Analiza Zavoda za povijesne znanosti HAZU, sv. XXXIX, Dubrovnik, 2001., str. 312.

³¹ L. Beritić, n. dj., str. 33.

³² L. Beritić, n. dj., str. 33. – *Die XII Mensis Junii 1670. Prima pars est de ordinando ut Episcopus Mercanensis cum fabrica domus occupet totum spatium quod incipit ab angule Ecclesiae Sancti Blasii usque ad ultima fundamenta Apotheca...cum hoc ut remaneat latitudo Plateae parvae ante Palatium, quantum olim fuit. Acta Consilii Rogatorum, 118, fol. 20-21, DAD.*

³³ Vlasnički odnosi tijekom 18. i 19. stoljeća unutar bloka obrađeni su u konzervatorskom elaboratu: Blok 2 – Gundulićeva poljana – Pred Dvorom, Analiza razvoja i stanje, Sonja Seferović, Marina Mojaš, Miljenko Mojaš, Dubrovnik, 1984.

³⁴ Državni arhiv u Splitu, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju.

³⁵ Vidi bilj. 10.

³⁶ 1 lakat = 51 cm

u sredini zapadnog, začelnog dijela, a ostaci zidova u njegovu produžetku u prizemlju upućuju na mogućnost postojanja izvornog predvorja u istočnom pročelnom dijelu, no katastarska karta iz 1837. godine pokazuje na toj strani četiri dućana. Ujedno, naknadno probijen lučni portal sred sjevernog pročelja,³⁷ postavljen na mjestu središnjeg zida na katu, svjedoči o preoblikovanju sadašnjeg predvorja bočno uz stubište.³⁸ Recentna pak arheološka istraživanja cijelog prizemlja palače dala su podatke o građevnim strukturama prije potresa,³⁹ pokazavši postojanje romaničke kuće na zapadnoj strani, kojoj je pripadala velika cisterna i nadsvođena kanalizacija (izvedena sredinom današnje palače), dok su u istočnom dijelu, klončinom odvojene, nešto mlađe čestice. Podaci o rješenju prizemlja nakon potresa, međutim, tim istraživanjima nisu dobiveni, tako da smještaj izvornog baroknog predvorja i njegova veza sa stubištem, ostaju i dalje hipotetični.

Na katovima i u potkrovlju tlocrt čine po jedna prostorija sa svake strane stubišta, te jedna ili dvije dvorane u pročelnom istočnom dijelu, što odgovara sumarnom opisu rasporeda prostorija iz ugovora o gradnji. Barokna oprema i arhitektonska plastika sačuvana je samo u stubištu, raščlanjenome fino klesanim kamenim korintskim stupovima što nose lukove i svodove sa susvodnicama, a u dvorane katova sa stubišnih podesta vode kasnobarokni kameni portali.

Vanjštinu palače karakterizira reprezentativnija obrada istočnog i sjevernog pročelja, te nešto jednostavniji tretman zapadnog začelja, s prozorima stubišta probijenima u zonama međukatova. Okviri prozora katova dvaju glavnih pročelja raščlanjeni su simetričnim plastičnim profilacijama i jastučastim profilima s akantusovim listovima, tipičnima za kraj 17. stoljeća u Dubrovniku.

Prema tome, kao i ranije spomenuta Cerutijeva prva općinska kuća na Placi, i ova se palača odlikuje razmjerno jednostavnom vanjštinom, ujednačenom sa susjednim kućama u bloku, te složenom unutrašnjom organizacijom. Današnji izgled te unutrašnjosti dijelom je rezultat već spomenute reprezentativne obnove tijekom 18. stoljeća, kako to svjedoče asimetrično plastično profilirani kameni portali u stubištu, izuzetni za Dubrovnik po konkavno uvučenim uglovima, te dekoracijama palmeta i voluta izvedenima iznad nadvrtnika. I stupovi stubišta vjerojatno ne datiraju iz samog vremena gradnje, jer u doba nužne sanacije grada nakon potresa nije bilo uvjeta i prilike za tako raskošnu unutrašnju opremu (u ugovoru o gradnji spominje se samo nabava kamenih stuba i okvira portala i prozora).

No, iako je kvaliteta spomenute kamene plastike iz 18. stoljeća zamjetna, za razvoj dubrovačke barokne stambene arhitekture daleko je značajnija sama tlocrtna organizacija, nastala u svojim osnovnim crtama, po svemu sudeći, prilikom gradnje palače u kasnom 17. stoljeću. Već samo po sebi stubište, arhitektonski artikulirano unutar zasebnog prostora, za Dubrovnik je svojevrsna »postpotresna« inovacija, te upravo palače tog tipa prostorne organizacije, za razliku od onih tradicionalnih sa stubištem riješenim u sklopu dvorane-podesta, dostižu tijekom baroknog razdoblja najvišu kvalitetu i najznačajnije stilsko-tipološke domete. U okviru različitih mogućnosti impostacije stubišta, spomenuta pozicija u sredini začelnog dijela građevine omogućuje najjaču afirmaciju tipično baroknih efekata sceničnosti i prostorne dubine, bez obzira je li predvorje smješteno u njegovu produžetku ili je orijentirano poprečno na stubište.

Koliko je pak tlocrt te palače razrađen pokazuje usporedba sa suvremenom (čak i nešto mlađom), također Zamanjinom palačom u Pracatovoj ulici 4, datiranom 1675. godinom (na pročelnom portalu), te spomenutom kao nova kuća Sebastijana Zamanje 1672. godine u dokumentu o dodjeli građevinskog terena Sigismundu Gunduliću (na prostoru od spomenute kuće do Ulice sv. Barbare – današnje Božidarevićeve).⁴⁰ Naime, asimetrična tlocrtna dispozicija ovdje je u cijelosti određena zatečenim rasterom objedinjenih čestica, tako da je stubište smješteno unutar aneksa uza začelje. Time je ono dimenzionirano neovisno od predvorja (s kojim ga veže uski hodnik), a izostala je i optička povezanost tih dviju prostornih jedinica. Ujedno, unatoč bogatoj raščlambi kamenim toskanskim stu-

³⁷ Osim izgleda navedenog portala, karakterističnog za 19. stoljeće, o njegovoj naknadnoj izvedbi svjedoči i struktura zida oko njega.

³⁸ Prilikom adaptacije zgrade 1926. godine u Prvu hrvatsku štedionicu ukida se i taj pristup stubišu, ruši se dio stubišta između prizemlja i prvog kata i zamjenjuje novim stubama u bočnoj prostoriji s ulazom na zapadnom začelju. Ujedno, vrše se nove pregradnje prizemlja, uz izmjenu otvora te etaže na začelju. Tom su prilikom preuređeni i katovi zgrade. Građevinski planovi općine Dubrovnik, kut. 97, 1928., DAD. Nedavno, prilikom preuređenja zgrade u galeriju, rekonstruirani su donji krakovi baroknog stubišta.

³⁹ Arheološka istraživanja izvršio je Ivica Žile iz Uprave za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Dubrovniku, kojemu se zahvaljujem na ustupljenoj građi.

povima, lukovima i svodovima, proporcije stubišta su male u odnosu na cjelokupni tlocrt palače, a i na kato- vima ono je organizirano tako da kao vezu između krakova koristi prostor glavne dvorane.

Tek kasnije, u 18. stoljeću, postupnim razvojem i usavršavanjem prostornih odnosa predvorja i stubišta u dubrovačkim su baroknim palačama postignute one vrijednosti koje se naziru u devastiranom interijeru pretpostavljene Corteseove realizacije.⁴¹

Prema tome, iako je u navedenoj atribuciji palače na Gundulićevoj poljani 1 rimskom arhitektu Francesco Corteseu mnogo toga još hipotetično, kako zbog promjene projekta tijekom gradnje, tako i zbog promjene vlasnika, a nadasve zbog brojnih promjena prostorne organizacije građevine u razdoblju od 18. do 20. stoljeća, novootkriveni ugovor o gradnji iz 1669. godine višestruko je značajan. S jedne strane on svjedoči o angažmanu stranog arhitekta u projektiranju privatne stambene arhitekture, čime ujedno daje naslutiti i odgovore na podrijetlo određenih stilsko-tipoloških inovacija. S druge strane, kao uostalom i raniji primjer Cerutijeva nacrt, usporedbom s realiziranom građevinom pokazuje da su u oblikovanju svoje arhitekture aktivno sudjelovali, ne samo Senat nego i vlasnici. I upravo u navedenom prepletanju stranih poticaja i prilagođavanja projekata ambijentu grada formirana je poslije potresa toliko originalna dubrovačka stambena arhitektura. Da je takva praksa nastavljena dokazuje i primjer idućeg arhitekta u službi Republike – Paola Andreottija iz Genove – koji projektira kuću samome Stjepanu Gradiću,⁴² no to je tema zasebne studije.

Prilog – ugovor o gradnji kuće Luke Zamanje Diversa de foris, vol. 105, fol 45.

prijepis: Ante Šoljić

Die 3a Augusti 1669

Ad instantiam et requisitionem S. Lucae Michaelis de Zamagno et magistri Joannis Baptistae Raggi fabri murarii hic infra erti registrata infrascripta eorum scriptura tenoris sequentis:

In nomine Domini, Amen. Adi luglio 1669 in Ragusa. Per la presente convengono di comun consenso l'Illustrtissimo S(er) Luca Zamagno con maestro Giovanni Battista Raggi capo maestro muratore per fare la fabrica la quale vol far fare il detto Ill.mo Ser Zamagno di una casa posta nella Piazza incontro il palazzo dell'Eccellentissimo Rettore dell'Eccellentissima Republica di Ragusa come segue. Prima si dichiara che il detto maestro sia obligato di fare e stabilire la detta fabrica ponendovi la sua sola manifattura di opera di muratore compiendola con il suo tetto posto in calce, li framezi con la sua carta e colla sopra mattonate scale et altro che bisognerà per il stablimento della detta casa, il tutto per il prezzo di ducati quattrocento e sessanta di moneta Ragusea de grossi 40 per ciascheduno ducato, intendendosi fare la detta fabrica di no quattro solari o piani, il terreno e fra sopra, principandola parte da fondamenti, cioè dalle parte verso detta Piazza e dall'altra parte di dietro verso il Ponente repigliandola sopra li muri vecchi restati, cioè quelli che saranno boni et atti da farvi sopra fabrica; dichiarando che sia obligato il detto muratore di far li detti muri o farli disfare a sue spese, e rifarsi sopra il tutto come si dirà, cioè il primo piano pianterreno alto B(raccia) 7 in circa, cioè alto B. uno di più di quello che era prima, il 2° piano farlo alto B. 6, con farvi in detto la sua saletta, cioè transito di camere et la cocina, il 3° il quale sarà il nobile vi sarà alto B. 8 e vi si compartirà in detto la sua sala e due camere, e nel 4° et ultimo sotto il tetto vi si farà un'altra saletta con tre camere e si farà alto B. 5 che il tutto ascenderà all'altezza di B. 28, compresevi l'altezze delli solari, facendo il tutto in detta fabrica con ogni diligenza con li detti suoi tramezzi di muro o di travatura, il tutto incollato ... mattonato e ridotto habitabile. Si dichiara anche che il lavoro di legname il detto muratore non sia obligato ecctuatà l'armatura del tetto cioè la fattura, dandoli il detto Ill.mo Ser Luca tutto il legname che importa, chiodi et ogni altro ferramento, tanto per il detto tetto quanto per qual si voglia altra fortificatione della detta fabrica. Et anche dichiarando il detto Ill.mo Ser Luca Zamagno sia tenuto di dare tutti li materiali che faranno di

⁴⁰ *Die Veneris XXIX Mensis Januarii 1672. Prima pars est de assignando ser Sigismundo de Gundula situm in Platea magna incipiendo a domo noua ser Sebastiani de Zamagno usque ad viam Sanctae Barbarae ad aedificandam domum iuxta formam inceptam; cum hoc ut teneatur incipere in termino trium mensium, et perficere fabricam spatio unius anni cum dimidio, soluendo illud quod infrascriptum erit in mundando locum. Acta Consilii Rogatorum, 119, fol. 65, DAD. Spomenuta vlastela – Sebastijan Zamanja i Sigismund Gundulić – bili su članovi povjerenstva za obnovu Kneževa dvora.*

⁴¹ Više o tome u knjizi *Barokne palače u Dubrovniku* (v. bilj. 8).

⁴² G. Körbler, *Pisma opata Stjepana Gradića Dubrovčanina Senatu Republike Dubrovačke od godine 1667. do 1683.*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. XXXVII, Zagreb, 1915.

*bisogno per la detta fabrica cioè le calcie mortate, la-
rena con dotta, le coppe per coprire, li scarpelli di porte
e fenestre et altro che bisogneranno, le canttelle o con-
dotti di terra, mattoni quadrucci et ogni altro materiale
che bisognerà per finire et stabilirre la detta fabrica, il
tutto dare a suo tempo ad effetto che il maestro habbia
da perder tempo e che non habbia occasione di non
poter corrispondere nel dare il lavoro quanto prima
fornito come promette. Dichiarando anche che le
nettature delle ruvine sia obligato l'Ill.mo Ser Luca
dare li hommini a sue spese et il maestro muratore
non sia obligato ad altro che ad assistere et ordinarli
dove doveranno nettare.*

*Et il detto l'Ill.mo Ser Luca promette di dare qualche
poco di danaro avanti al detto maestro, acciò possa
dar principio all opera e da poi andarli di mano in*

*mano somministrandoli il danaro a proportione del
lavoro che si andrà facendo; et anco promette subito
finito il lavoro, finirli di dare quel tanto che resterà
havere della sudetta somma. Et viceversa il detto mae-
stro muratore si obliga di fare quanto di sopra si è
detto, cioè il detto lavoro /seguitarlo senza tralasciare/
a gusto e compiacimento dell'Ill.mo Ser Luca Zamag-
no, incominciando detto lavoro e seguitarlo senza
tralasciare l'opera insino che sarà finita la fabrica. Et
in fede della verità si è fatta la presente scritta per dic-
hiaratione di tutto quello si doverà fare in dette fabrica
conforme il stabilito in parola in conformità del
disegno*

JoFranco Cortese architetto presente

Luca Zamagno attermo quanto di sopra

Jo Gio.B(attist)a Raggi affermo come sopra

1. Pogled na trg Pred Dvorom sa crkvom sv. Vlaha i katedralom

2. Pogled na Placu

3. Prva općinska kuća na Placi, Zlatarska 1, predvorje

4. Pogled na Knežev dvor i stambene blokove kuća

5. Knežev dvor, portal u atriju

6. Knežev dvor, atrij

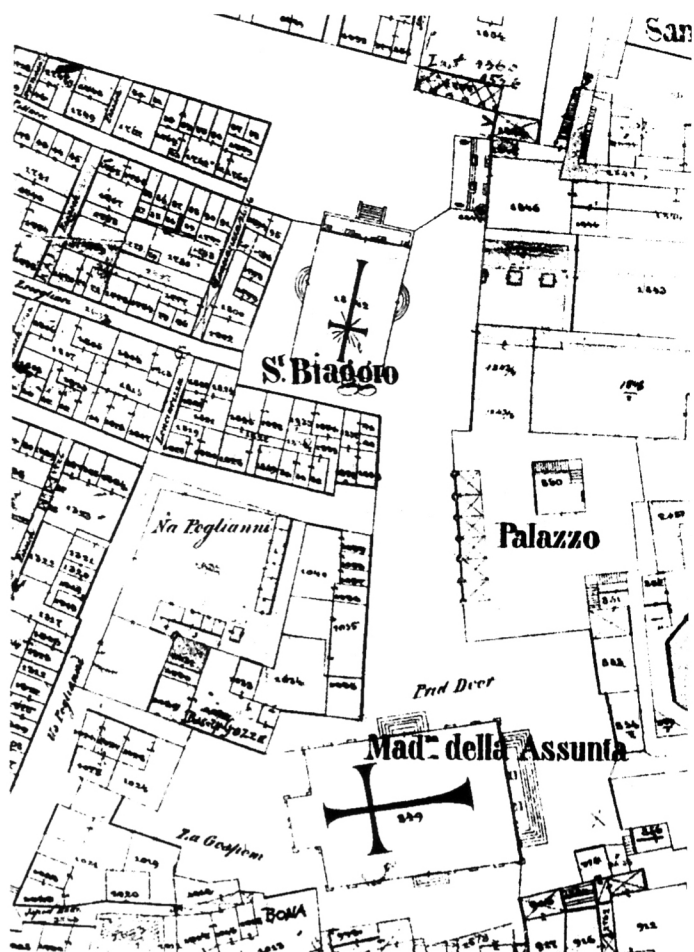

Desno:

7. Izvadak katastarske karte iz 1837. godine, prostor uz Knežev dvor,

8. Tlocrt stambenog bloka ispred Kneževa dvora, stanje 1969. godine

9. Pogled na stambeni blok ispred Kneževa dvora s palačom Bassegli-Gozze, kućom Katić i palačom Ranjina

12. Palača Zamanja-Ranjina, portali na podestu stubišta

Gore desno:

13. Palača Zamanja-Ranjina, stubište

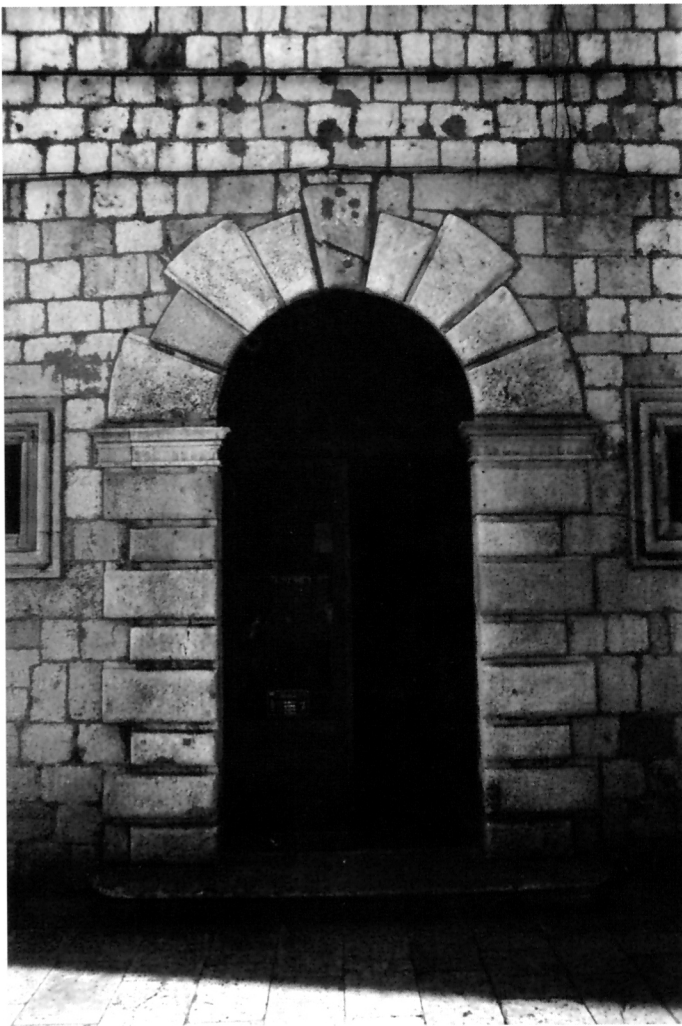
Lijevo

10. Blok s palačom Zamanja-Ranjina u prednjem planu, istočno i sjeverno pročelje, pogled sa trga Pred Dvorom

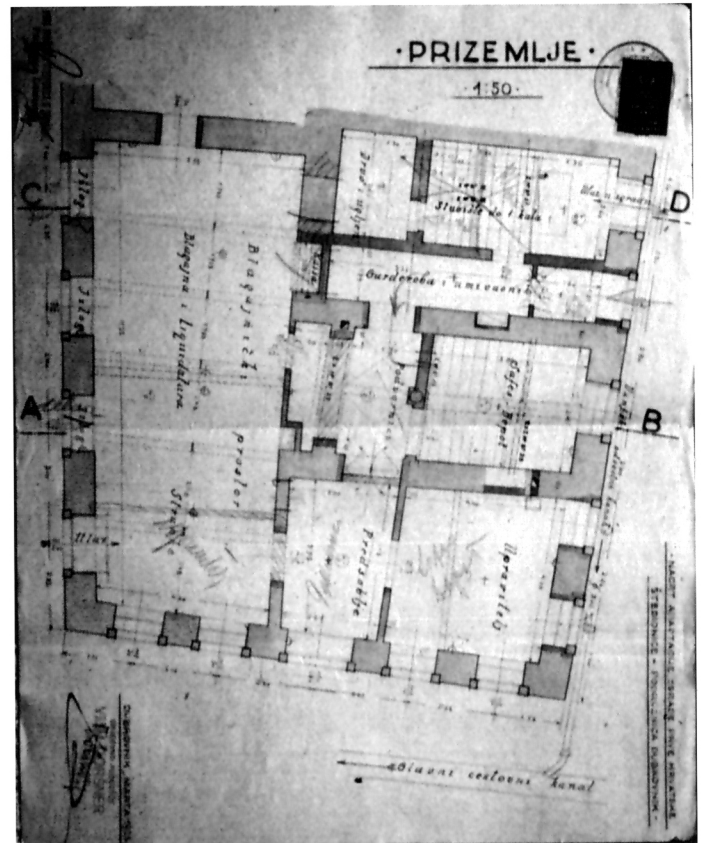
11. Blok s palačom Zamanja-Ranjina, zapadno začelje, pogled s Gundulićeve poljane

14. Palača Zamanja-Ranjina, kapitel stupa u stubištu

15. Palača Zamanja-Ranjina, portal na sjevernom pročelju

• PROČELJE •

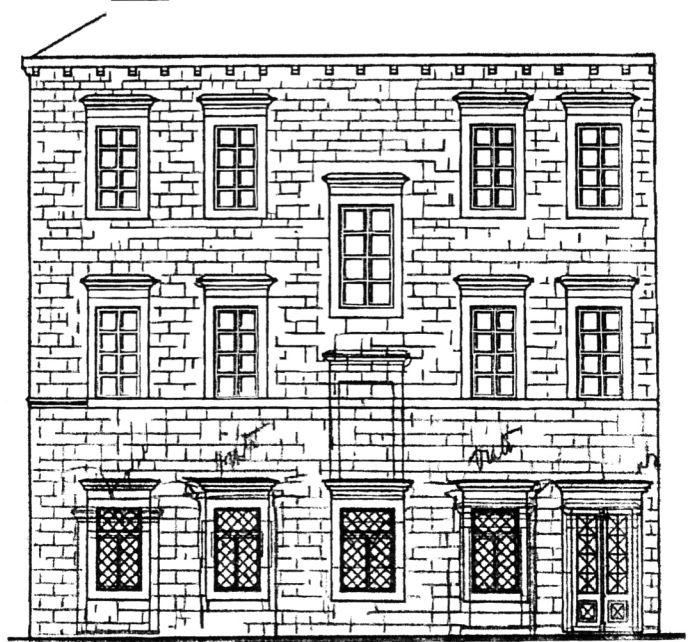
• NA GUNDULIČEVOJ POLJANI •

• 1:50 •

ADAPTACIJA ZGRADE - PRVE

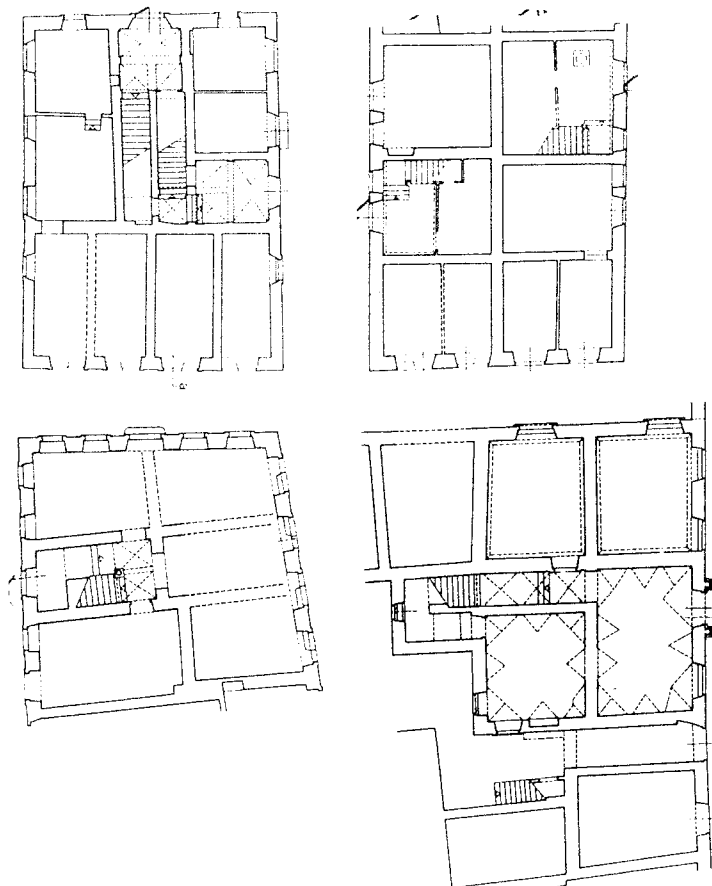
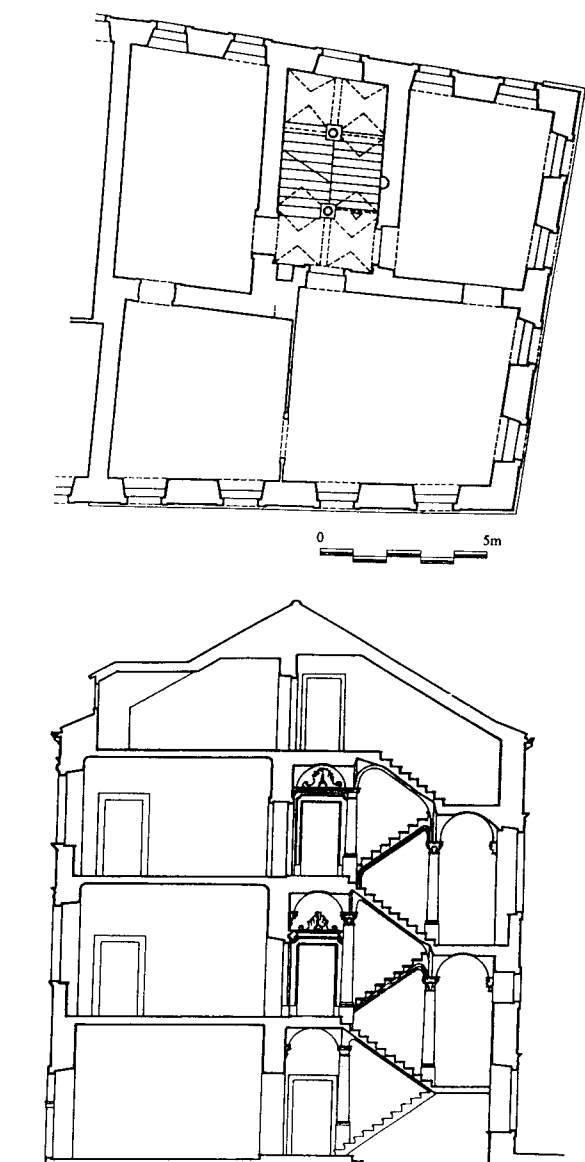
HRV. ŠTEDIONICE - DUBROVNIK •

• DUBROVNIK 8. III. 1926. •

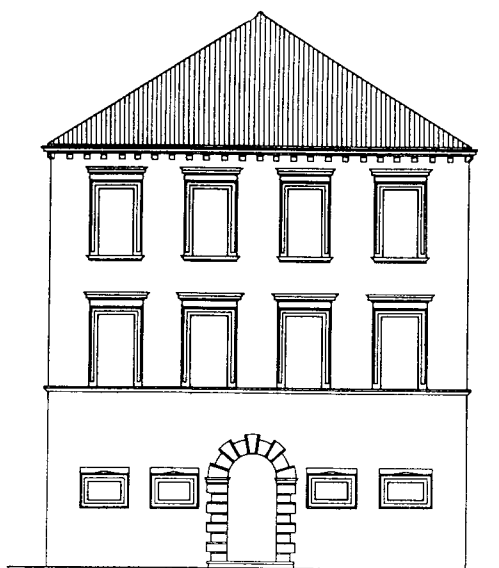

Gore:
16 a. Palača Zamanja-Ranjina, arhivski nacrti prizemlja s označenim intervencijama iz 1926. godine

16 b. Palača Zamanja-Ranjina, arhivski nacrti zapadnog začelja s označenim intervencijama iz 1926. godine

18 a, b, c, d. Dubrovačke kuće nastale prema stranim projektima u kontekstu istodobnih dubrovačkih ostvarenja, tabla tlocrta prizemlja: a) G. Ceruti, prva općinska kuća na Placi, Zlatarska 1; b) Kuća Tudžić, Nalješkovićeve 2; c) F. Cortese, palača Zamanja-Ranjina, Gundulićeve poljana 1; d) Palača Zamanja, Pracetova 4

Lijevo:
17 a, b, c. Palača Zamanja-Ranjina, tlocrt prvog kata, presjek i sjeverno pročelje

Foto: M. Drmić – 1, 3, 11, 12, 13, 14; K. Horvat-Levaj – 2, 4, 5, 6, 9, 10, 15; Državi arhiv Split – 7; Državni arhiv Dubrovnik – 16a, 16b; Arh. snimka: I. Tenšek, D. Stepinac – 8; Grafička obrada: I. Tenšek, I. Valjato-Vrus – 17 a, b, c i 18 a, b, c, d

Katarina Horvat-Levaj
Francesco Cortese – Designer of the
Zamanja Palace in Dubrovnik (1669.)

The Baroque architecture of Dubrovnik is distinguished from the Baroque elsewhere in Dalmatia; this is due to special circumstances arising from the catastrophic earthquake of 1667, as well as to multiple sources of the new 17th and 18th century style. As opposed to Venice, the free Republic of Dubrovnik, was open to such centers as Rome and Genoa. Whereas the architects of Dubrovnik's religious buildings have been well-known for a while, relatively few data have been available about the builders of secular structures. Yet it is obvious that a number of buildings in this category were planned by foreign, most likely Italian artists, initially hired by the Government to work on public and religious buildings.

It is known, for example, that the first foreign architect to arrive from Rome to Dubrovnik, Giulio Ceruti, a military architect sent by the Pope, proposed a design for the first commune's house on the Placa, a plan subsequently rejected by the Senate. However, when this plan is analyzed within the context of typologically similar contemporary residential architecture (with a traditional type of staircase within a »podesta« – hall), its spatial articulation shows that what was left out of Ceruti's plan was just the form of facades, whereas the essential features of the ground plan were retained.

Within the context of the material mentioned above, a recent archival discovery about the building of the house of the Dubrovnik Rector and a Member of the Small Council, Luka Zamanja, at the square across from the Rector's Palace, by another Roman architect, Francesco Cortese, is highly significant. Cortese entered the Republic's service in 1668, recommended by Ceruti primarily as an advisor to help rebuild the city after the earthquake, but also as a consultant for the renovation of the Rector's Palace. Due to subsequent changes of design and ownership, the attribution of the Palace at Gundulićeva Poljana 1 to Cortese was somewhat hypothetical. However, through an analysis of its spatial disposition one can easily conclude, in spite of numerous changes between the 18th and the 20th century, that one is faced with a fully developed design of »the most progressive« Dubrovnik Baroque palace type, i.e., the one with an independent staircase placed in the central axis of the building.